

**TO THE PROBLEM OF THE AUTHORSHIP AND THE IDENTIFICATION
OF THE CIRCLE OF THE PERSONS PROBABLY INVOLVED
IN PUBLICATION OF THE FIRST UKRAINIAN BOOK
IN ODESA «MARUSIA. KAZKA» 1834**

Taras HoncharukORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>

DSc (History), Professor

Odessa I.I. Mechnikov National University

2, Dvoryanska Str., Odessa, 65082, Ukraine

tarasiy2004@ukr.net

Kseniia SorokinaORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4130-038X>

Post-graduate student of the Department of History and Ethnography of Ukraine

Odessa National Polytechnic University

1, Shevchenko Av., Odessa, 65044, Ukraine

oksanawerty@gmail.com

In the article the authors discuss the versions about authorship of the first Ukrainian-language book published in Odessa in 1834 – «Marusia. Kazka». The deficiencies of the widespread thesis about Platon Lukashevych as the probable author of this book are indicated. The authors express the opinion about connection of the author of the «Marusia. Kazka» with Slobozhanshchyna and acquaintance with H. Kvitka-Osnovianenko. It is assumed that the author of this book could be Kvitka-Osnovianenko himself. The circle of persons probably involved in the publication of the «Marousia. Kazka» in Odesa, in particular, the censor M. Kurliandtsev and the mayor O. Lovshyn is characterized.

Keywords: «Marusia. Kazka» 1834, H.F. Kvitka-Osnovianenko, Odesa.

Тарас ГончарукORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>

Доктор історичних наук, професор

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

tarasiy2004@ukr.net

Ксенія СорокінаORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4130-038X>

Аспірантка кафедри історії та етнографії України

Одеського національного політехнічного університету

Пр. Шевченко, 1, Одеса, 65044, Україна

oksanawerty@gmail.com

**ДО ПРОБЛЕМИ АВТОРСТВА ТА ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ОСІБ
ЙМОВІРНО ПРИЧЕТНИХ ДО ВИДАННЯ ПЕРШОЇ В ОДЕСІ
УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ «МАРУСЯ. КАЗКА» 1834 р.**

В статті розглядаються версії авторства першої україномовної книги, виданої в Одесі 1834 р. «Маруся. Казка». Вказуються недоліки поширеної в

історіографії тези про Платона Лукашевича, як ймовірного автора цієї книги. Висловлюється думка про ймовірний зв'язок автора одеської «Марусі» зі Слобожанищиною та знайомство з Г. Квіткою-Основ'яненком. Припускається можливість, що автором вказаної книги міг бути і сам Г.Квітка-Основ'яненко. Вказується на осіб ймовірно причетних до видання в Одесі «Марусі», зокрема, на цензора М. Курляндцева та градоначальника О. Левшина.

Ключові слова: «Маруся. Казка» 1834, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко, Одеса.

В ґрунтовних працях присвячених історії Одеси, як правило, обов'язково вміщується інформація про видання першої в місті україномовної книги поеми «Маруся. Казка» 1834 р. [10, С. 132; 7, С. 95-96] Зазначимо, що йдеться саме про першу надруковану україномовну книгу, а не першу написану в Одесі, бо кількома роками раніше, Микола Венгер написав в Одесі повість «Микола Коваль», яка попри повідомлення про її майбутній вихід друком в Одесі[15], була надрукована в Миколаєві 1832 р.[1] («честь видати першу на півдні українську книжку [одеська] Міська друкарня чомусь зігнорувала», – писав щодо цього краєзнавець Григорій Зленко)[8].

Оскільки, видання «Марусі. Казки» не було підписане, в історіографії цілком логічно постало питання про авторство вказаного твору. Першим цю проблему намагався розв'язати літературознавець Андрій Музичка [14]. В статті 1927 р. він обґрунтовував свою версію, що автором твору був Платон Лукашевич (1809 – 1887 рр.). Підставою для такого твердження стала подібність фонетичного правопису «Марусі. Казки» та видання «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» 1836 р. П. Лукашевича та зв'язками останнього з Одесою. Стосовно постаті П. Лукашевича, слід відзначити, що він був випускником одеського Рішельєвського ліцею та зробив суттєвий внесок в збирання українського фольклору, в першу чергу тим, що знайшов найповнішу версію пісні про Самійла Кішку. Нажаль, більшу частину подальшого життя П. Лукашевич присвятив пошукам доказів для власної маргінальної історичної теорії, щодо походження давніх слов'янських мов, вінцем яких стало видання «Чаромутія» (або «Первобытного языка») [19]. З версією про П. Лукашевича, як автора поеми «Маруся», був загалом згодний і одеський краєзнавець Василь Загоруйко [6]. Інших версій авторства вказаного твору нам в літературі знайти не вдалося.

На нашу думку, версія про авторство «Марусі. Казки» П. Лукашевича містить низку вад. По-перше, А. Музичка, за його власним твердженням, не мав можливості працювати з вищезгаданою книжкою В. Лукашевича «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни», а користувався «фотографічним відбитком декількох рядків друку» з неї [14, с. 88]. На сьогодні, в мережі Інтернет викладені відцифровані варіанти як «Марусі. Казки» [13], так і «Малороссийских и червонорусских народных дум и песен» [12]. Фонетичний правопис цих видань здається нам не надто схожим (хоча, остаточний висновок щодо цього мали б зробити фахові філологи). По-друге, П. Лукашевич закінчив Рішельєвський ліцей 1828 р. [9, с. 153] та за відомостями з його біографії

залишив Одесу. По-третє, як відзначив А. Музичка, автор одеської «Марусі» місцем дії свого твору обрав Слобожанщину, а також, був добре обізнаний з сюжетом, ще не надрукованої на той момент, повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся». Проте, П. Лукашевич походив і більшість свого життя провів на Полтавщині. Також, не маємо відомостей про зв'язок П. Лукашевича та Г. Квітки-Основ'яненка. По-четверте, автору одеської «Марусі» притаманний тонкий дотепний гумор (не характерний для людей з ознаками психічних розладів, до котрих належав П. Лукашевич). Між іншим, до себе та свого поетичного досвіду цей анонімний автор ставився досить іронічно, пишучи:

*«Бо я, бач, на Парнас не лізу,
Упасти відтіль не боюсь,
І нівідкіль мене спихати.
Гора холодна – мій Парнас,
А з неї падати не страшно,
Вона низенька й некрута...»*

Відносно змісту «Марусі. Казки» варто зауважити, що в ньому дійсно присутні згадки про топоніми Слобожанщини. При тому, згадано не лише Харків та Охтирку, але й Валків ліс, де гуляє з подругою головна героїня твору. Виклад подій в поемі починається словами:

*«Раз в Петривку дві дівчини гарні, білолиці
В Валків ліс пішли раненько, шукати суниці...»* [13, с. 7]

Згідно з дослідженням історика Володимира Загоровського, Валків ліс розташований приблизно в межах чи поблизу сучасного національного парку «Гомільшанські ліси» Харківської області [5]. Обізнаність щодо вказаного дрімоніму явно свідчить про ймовірне слобожанське походження або тісні зв'язки з цим регіоном автора одеської «Марусі».

Також, надзвичайно важливою є добра обізнаність автора поеми з сюжетом повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся», яка вийшла друком того ж 1834 року (тут варто враховувати, що одеська «Маруся» була дозволена цензурою до друку 23 грудня 1833 р.). Тому можна припустити, що автором одеської «Марусі» міг бути або сам Г. Квітка-Основ'яненко, котрий вирішив «злазити на Парнас» (тобто зайнятися поетичною творчістю), або хтось з його близького оточення. На користь першої версії може свідчити наявність у Г. Квітки-Основ'яненка поетичного досвіду. Адже згідно з відомостями Вадима Тарнавського короткі поезії автора прозової «Марусі» виходили друком в збірках 1816, 1817, 1818 та 1833 рр. [17, Перший відділ. С. 5-8, 11-12]. При цьому, українською мовою з цих віршів було написано лише «Шпьячки» 1833 р. [17, с. 11-12]. Також на користь цього свідчить і посвята одеської поеми П. Гулаку-Артемовському («до пана П.П. Ар. – Г-ка.»), що починається зі звернення:

*«Змилуйся, пане наді мною!
Будь ласкав – дуже не сварись!
Я не рівняюся з тобою
І чую за собою гріх...»*

Нижче анонімним автором згадано героїв Гулакової творчості: пса Рябка із байки-казки «Пан та собака» 1818 р.; Пана Твардовського із малоросійської балади «Твардовський» 1827 р.; рибалку із однойменної малоросійської балади 1827 р., які творець одеський «Марусі» начебто «читав уже сто раз». Завершено присвяту рядками:

*Тебе лиш, дядько, я боюсь.
Не лай мене, не лай сердеги!
Прошу тебе, молю тебе!...
Я не рівняюся з тобою
І чую за собою гріх...»*

Попри надмірну шанобливість, ставлення анонімного автора до П. Гулака-Артемівського виглядає досить панібратські. Тут слід згадати, що за твердженням філолога Ростислава Чопика, повість «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка була наслідком його суперечки з П. Гулаком-Артемівським – як «одного неверуючого», якому здавалося «что на нашем наречи нельзя написать ничего серьезного, нежного, а только лишь грубое, ругательное кощунное», і котрому опонент таки «доказал, что от малороссийского языка можно растрогаться» [18]. Однак проти версії того що авторство поетичної «Марусі» належить Г. Квітці-Основ'яненку свідчить звертання автори поеми до П. Гулака-Артемівського «дядько» (тоді як Г. Квітка-Основ'яненко був старшим за П. Гулака-Артемівського). В будь-якому разі, на нашу думку, тезу про ймовірне авторство виданої в Одесі «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка, або когось з його близьких знайомих, варто віддати на розсуд професійних літературознавців.

Зі свого боку, звернемо увагу на деяких осіб точно або ймовірно причетних до видання в Одесі поетичної «Марусі». Передусім це цензор Микола Курлянець (1802 – 1835 рр.) – професор фізико-математичних наук одеського Рішельєвського ліцею, автор кількох власних наукових книжок та перекладів з фізики, математики та філософії, людина безперечно прогресивних поглядів. Останнє ймовірно вплинуло на його рішення допустити до друку «Марусю» [11]. Окрім того варто звернути увагу на тодішніх одеситів тісно пов'язаних зі Слобожанщиною, зокрема, на випускників Харківського університету. В Одесі їх тоді було чимало. Це було зумовлено й тим, що Одеса до 1830 р. належала до Харківського навчального округу. В своїх публікаціях ми вже звертали увагу на культурний зв'язок Одеси та Харкова в першій половині XIX ст. [2-4]. Тут лише зауважимо, що найвпливовішим випускником в місті на момент виходу поеми «Маруся» був одеський градоначальник Олексій Льовшин (1798 – 1879 рр.). Попри юний вік на той час він вже був відомим літератором, зокрема, автором «Писем из Малороссии», які відрізнялися певним українофільством й знайшли (що тут дуже важливо) свого часу відгук Г. Квітки-Основ'яненка [17, с. 11]. О. Льовшин, вочевидь, не втратив своїх зв'язків з харківськими культурними діячами. Так Ізмаїл Срезневський в листі до вказаного одеського градоначальника 1833 р. називав останнього українцем та прохав допомоги з передплатою на славнозвісну «Запорозьку старовину» («Вы,

как ...Литератор, и как покровитель Наук и Литературы, и как Украинец, может быть удостоите и мой труд хотя слабым вниманием». – зокрема, писав до О. Льовшина І. Срезневський[16]. Цілком можливо, що вихід в Одесі «Марусі» саме за часів коли місцевим градоначальником (у 1831 – 1837 рр.) був О. Льовшин є не випадковим. В будь-якому разі, факт появи цього видання був ще одним з проявів культурних зв'язків Одеси та Харкова.

Таким чином, проблема визначення авторства першої надрукованої в Одесі українмовної книги «Маруся. Казка» залишається досі актуальною та потребує подальших досліджень. Наші міркування з цього приводу вміщені вище ми віддаємо на розсуд фахових філологів-літературознавців. Сподіваємось, що з допомогою останніх, вищезгадана проблема набуде свого остаточного розв'язання.

Джерела та література:

1. Бондар М. Перший жанровий зразок української народної прози / Микола Бондар // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 87-105.
2. Гончарук Т.Г. В.Н. Каразин (1773 – 1842 рр.) та Одеса: до історії зв'язків засновника Харківського університету та «нової Пальмири» // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. – Вип. 26. Серія: Історія. – Одеса: Астропринт, 2012. – С. 148-158.
3. Гончарук Т.Г. Відзначення річниці заснування Харківського університету в Одесі 1860 р. та питання про витоки формування одеської громади // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України, 25-26 травня 2011 р. Одеса. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 68-76.
4. Гончарук Т.Г.; Сорокіна К.І. В.І. Білий – людина, котра 1860 р. виголосила тост за Українську одеську громаду // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. Збірник наукових праць. – Випуск 36 (2017). – Одеса: «Екологія», 2017. – С. 78-90.
5. Загоровский В. П. Изюмская черта. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1980. – 239 с.
6. Загоруйко В. Перша російська та перша українська книги в Одесі // Літературна Одеса. Літературно-художній та публіцистичний альманах одеської філії спілки радянських письменників України. – 1954. – №10. – С. 113.
7. Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины / В. Загоруйко. – [Одесса]: Одес. обл. изд-во, 1957. – Вып. 1. – 1957. – 154, [1] с.: ил.
8. Зленко Г. Що ми знаємо про Миколу Венгера [Електронний ресурс]/ Григорій Зленко. // Кримська світлиця. – 2002. – Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=311>
9. Исторический обзор Сорокалетия Ришельевского Лицея с 1817 по 1857 год / составлен Инспектором Лицея Иофисом Михневичем. – Одесса, типография Л. Нитче, 1857. – 200 с.
10. Історія Одеси / Колектив авторів. Голов. ред. В.Н. Станко. – Одеса: Друк, 2002. – 560 с.: іл.
11. Кураляндцев (Николай Дмитриевич, 1802-1835) // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб.: 1896. – Т. XVII: Култагой – Лед, с. 89.
12. Лукашевич Платон Якимович Малороссийские и червонорусские народные думы и песни [Электронный ресурс] / П. Я. Лукашевич. – Санкт-Петербург:

В тип. Эдуарда Праца, 1836. – 170 с. – Режим доступа: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009072>

13. Маруся: казка. [Електронний ресурс]. – Одесса : Гор. тип., 1834. – 32 с. – Режим доступу: <http://odnb.odessa.ua/rarities/item/10#>

14. Музичка А.А. Маруся, казка. Одесса, 1834 А.А. Музичка // Записки іст.-філол. відділу / Укр. акад. наук. К., 1927. – Кн. 13/14. – С. 83-96.

15. Одесский вестник. – 1831. – 9 декабря.

16. Письмо Изм. Ив. Срезневского к Ал. Ир. Левшину // КС. – 1892. – Т. 39. – № 10. – С.124.

17. Тарнавський В. Г. Ф. Квітка-Основ'яненко: бібліогр. розвідка : з нагоди 150-х роковин народження письменника (1778–1928) / Вадим Тарнавський ; Всеукр. акад. наук, Коміс. для видавання пам'яток новіт. укр. письменства. – Київ : [б. в.], 1929. – XXVIII, 354 с. – (Збірник історично-філологічного відділу ; № 87).

18. Чопик Р. Квітка і Основ'яненко / Ростислав Чопик. // Слово і Час. – 2010. – №4. – С. 46-56.

19. W. Платон Акимович Лукашевич / Киевская старина. – 1889. – №1 – С. 245,246.

References:

1. Bondar M. Pershyi zhanrovyi zrazok ukrainskoi narodnoi prozy / Mykola Bondar // Kyivska starovyna. – 1999. – № 3. – S. 87-105. [in Ukrainian].

2. Honcharuk T.H. V.N. Karazyn (1773 – 1842 rr.) ta Odesa: do istorii zviazkiv zasnovnyka Kharkivskoho universytetu ta «novoi Palmiry» // Intelihentsiia i vlada. Hromadsko-politychni naukovyi zbirnyk. – Vyp. 26. Seriia: Istoriia. – Odesa : Astroprint, 2012. – S. 148-158. [in Ukrainian].

3. Honcharuk T.H. Vidznachennia richnytsi zasnovannia Kharkivskoho universytetu v Odesi 1860 r. ta pytannia pro vytky formuvannia odeskoi hromady // Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi: materialy VII Vseukrainskoi naukovoi konferentsii, prysviachenoї 20-richchiu Nezalezhnosti Ukrainy, 25-26 travnia 2011 r. Odesa. – Odesa: Astroprint, 2011. – S. 68-76. [in Ukrainian].

4. Honcharuk T.H.; Sorokina K.I. V.I. Bilyi – liudyna, kotra 1860 r. vyholosyla tost za Ukrainku odesku hromadu // Intelihentsiia i vlada. Seriia: Istoriia. Zbirnyk naukovykh prats. – Vypusk 36.2017. – Odesa: «Ekolohiia», 2017. – S. 78-90. [in Ukrainian].

5. Zagorovskiy V. P. Izyumskaya cherta. — Voronezh: Izdatelstvo VGU, 1980. – 239 s. [in Russian].

6. Zahoruiko V. Persha rosiiska ta persha ukrainska knyhy v Odesi // Literaturna Odesa. Literaturno-khudozhnii ta publitsystychni almanakh odeskoi filii spilky radianskykh pysmennykiv Ukrainy. – 1954. – №10. – S. 113. [in Ukrainian].

7. Zagoruyko V. Po stranitsam istorii Odessyi i Odesschyni / V. Zagoruyko. – [Odesa] : Odes. obl. izd-vo, 1957. – Vyip. 1. – 1957. – 154, [1] s.: il. [in Russian].

8. Zlenko H. Shcho my znaiemo pro Mykolu Venhera [Elektronnyi resurs]/ Hryhorii Zlenko. // Krymska svitlytsia. – 2002. – Rezhym dostupu: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=311>

9. Istoricheskiy obzor Sorokaletiya Rishlevskogo Litseya s 1817 po 1857 god / costavlenn Inspektorom Litseya Iofisom Mihnevichem. – Odessa, tipografiiya L.Nitche, 1857. – 200 s. [in Russian].

10. Istoriia Odesy / Kolektyv avtoriv. Holov. red. V.N. Stanko. – Odesa: Druk, 2002. – 560 s.: il. [in Ukrainian].

11. Kurlyandtsev (Nikolay Dmitrievich, 1802-1835) // Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona. – SPb.: 1896. – t. XVII: Kultagoy – Led, S. 89. [in Russian].
12. Lukashevich Platon Yakimovich Malorossiyskie i chervonorusskie narodnyie dumyi i pesni [Elektronnyi resurs] / P. Ya. Lukashevich. – Sankt-Peterburg: V tip. Eduarda Pratsa, 1836. – 170 c. – Rezhim dostupa: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009072>
13. Marusia: kazka. [Elektronnyi resurs]. – Odessa : Hor. typ., 1834. – 32 s. – Rezhym dostupu: <http://odnb.odessa.ua/rarities/item/10#>
14. Muzychka A.A. Marusia, kazka. Odessa, 1834 A.A. Muzychka // Zapysky ist.-filol. viddilu / Ukr. akad. nauk. K., 1927. – Kn. 13/14. – S. 83-96. [in Ukrainian].
15. Odesskiy vestnik. – 1831. – 9 dekabrya. [in Russian].
16. Pismo Iz. Iv. Sreznevskogo k Al. Ir. Levshinu // KS. – 1892. – T. 39. – № 10. – S.124. [in Russian].
17. Tarnavskiy V. H. F. Kvitka-Osnovianenko: bibliohr. rozvidka : z nahody 150-kh rokovyn narodzhennia pysmennyka (1778–1928) / Vadym Tarnavskiy ; Vseukr. akad. nauk, Komis. dlia vydavannia pamiatok novit. ukr. pysmenstva. – Kyiv : [b. v.], 1929. – XXVIII, 354 s. – (Zbirnyk istorychno-filolohichnoho viddilu ; № 87). [in Ukrainian].
18. Chopyk R. Kvitka i Osnovianenko / Rostyslav Chopyk. // Slovo i Chas. – 2010. – №4. – S. 46-56. [in Ukrainian].
19. W. Platon Akimovich Lukashevich / Kievskaya starina. – 1889. – №1 – S. 245, 246.

Тарас Гончарук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>

Доктор исторических наук, профессор

Одесский национальный университет

имени И.И. Мечникова

Ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина

tarasiy2004@ukr.net

Ксенія Сорочіна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4130-038X>

Аспирантка кафедр истории и этнографии Украины

Одесского национального политехнического университета

Пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

oksanawerty@gmail.com

К проблеме авторства и определения круга лиц вероятно причастных к изданию первой в Одессе украинской книги «Маруся. Казка» 1834 г.

В статье рассматриваются версии авторства первой украиноязычной книги изданной в Одессе 1834 «Маруся. Казка». Указываются недостатки распространенного в историографии тезиса о Платоне Лукашевиче, как вероятном авторе этой книги. Высказывается мнение о возможной связи автора одесской «Маруси» со Слобожаниной и знакомством с Г. Квиткой-Основьяненком. Предполагается возможность, что автором указанной книги мог быть и сам Квитка-Основьяненко. Указывается на круг лиц, вероятно причастных к изданию в Одессе «Маруси», в частности, цензора М. Курляндцева и градоначальника О.Левшина.

Ключевые слова: *«Маруся.Казка» 1834, Г.Ф. Квитка-Основьяненко, Одеса.*

Отримано: 15.12.2019 р.